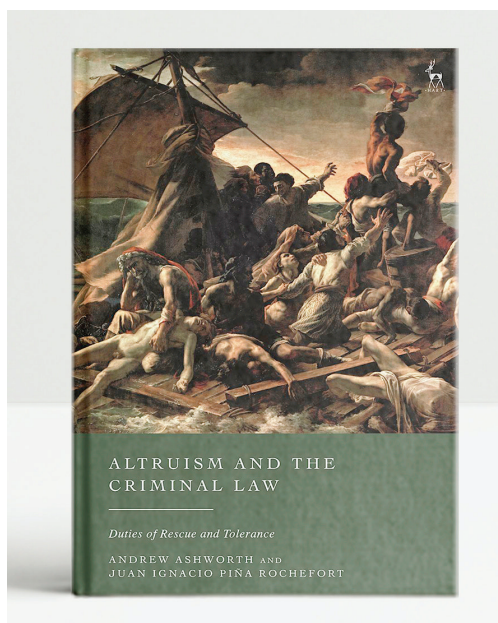

Andrew Ashworth, Juan Ignacio Piña Rochefort, Altruism and the Criminal Law: Duties of Rescue and Tolerance

Εμμανουέλα Κρητικού

Υπ. Διδάκτωρ Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου της Οξφόρδης*

Μπορεί το ποινικό δίκαιο να αξιώνει από τον πολίτη όχι μόνο να μη βλάπτει, αλλά και να πράττει κάποτε υπέρ των άλλων; Και αν ναι, ποια πρέπει να είναι η μορφή και τα όρια αυτών των θετικών υποχρεώσεων ώστε να μην υπονομεύεται το θεμελιώδες δικαίωμα στην αυτονομία του αποδέκτη του ποινικού κανόνα; Στο επίκεντρο αυτών των κρίσιμων ερωτημάτων τοποθετείται η πρόσφατη μονογραφία των Andrew Ashworth¹ και Juan Ignacio Piña Rochefort,² *Altruism and the Criminal Law: Duties of Rescue and Tolerance*³ (Hart Publishing, 2025), η οποία συνιστά μια συστηματική συμβολή στην προβληματική της ποινικής αντιμετώπισης της παράλειψης υπηρετήσεως θετικών καθηκόντων (positive obligations).

Η ανάπτυξη του επιχειρήματος των συγγραφέων στηρίζεται στην συγκριτική επεξεργασία δύο νομικών καθηκόντων που ενσωματώνουν θετικές υποχρεώσεις: αφενός της υποχρέωσης προσφοράς βοήθειας (*easy rescue* – πρβλ. άρ. 288 και 307 ελλΠΚ) και αφετέρου του λόγου άρσεως του αδίκου της κατάστασης ανάγκης (πρβλ. άρ. 25 ελλΠΚ). Ωστόσο, ακολουθώντας το πρότυπο της αγγλοσαξονικής νομικής σκέψης, οι συγγραφείς δεν περιορίζονται στα τεχνικά χαρακτηριστικά των διατάξεων⁴ στις οποίες τυποποιείται η παραβίαση αυτών των καθηκό-

* Υπότροφος Ιδρύματος Ωνάση, Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη και Ιδρύματος Παιδείας και Ευρωπαϊκού Πολιτισμού.

1. Vinerian Professor Emeritus of English Law – University of Oxford (Emeritus Fellow of All Souls College).

2. Professor of Criminal Law – Pontifical Catholic University of Chile.

3. Στα ελληνικά ο τίτλος θα μπορούσε να αποδοθεί ως: «Αλτρουισμός και Ποινικό Δίκαιο: Καθήκοντα Προσφοράς Βοήθειας και Καθήκοντα Ανοχής». Εδώ και κατωτέρω, ο όρος *duty of rescue* ή *easy rescue* μεταφράζεται ως «καθήκον προσφοράς βοήθειας» αντί για «καθήκον διάσωσης», αφού οι επιταγές αυτές αντιστοιχούν σε συγκεκριμένη συμπεριφορά (προσφορά βοήθειας) και όχι σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα (διάσωση).

4. Σε όσες δικαιотаξιές έχουν θεσπιστεί τέτοιες διατάξεις.

ντων, αλλά στρέφονται στο κανονιστικό τους υπόβαθρο, στο «γιατί»⁵ του ποινικού κανόνα. Εκεί εντοπίζουν την κοινή τους πηγή: την αρχή του αλτρουισμού, και διερευνούν τη θέση που δικαιολογείται –εφόσον δικαιολογείται– να καταλαμβάνει αυτή στο ποινικό δίκαιο.

Η προαντίληψη ότι το βιβλίο απευθύνεται τόσο στον νομικό της αγγλοσαξονικής όσο και σε εκείνον της ηπειρωτικής νομικής παράδοσης είναι βάσιμη, άλλως δεν θα είχε επιλεγεί προς παρουσίαση στη στήλη αυτή. Εκείνο όμως που δεν είναι καθόλου αυτονόητο είναι *γιατί* μπορεί να απευθύνεται εξίσου σε αμφοτέρους, αν ληφθεί υπόψη ότι η νομική αντιμετώπιση του ζητήματος των θετικών (αλτρουιστικών) καθηκόντων όχι απλώς αποκλίνει, αλλά εκκινεί από εκ διαμέτρου αντίθετες αφετηρίες στις δύο δικαιοταξίες. Στο ηπειρωτικό δίκαιο, η ιδέα του αλτρουισμού μέσω γενικών θετικών καθηκόντων –δηλαδή καθηκόντων που βαρύνουν αδιακρίτως κάθε πολίτη– είναι καλώς παγιωμένη, με χαρακτηριστικότερη έκφρασή της την αποκαλούμενη «διάταξη της αγάπης», περί παραλείψεως προσφοράς βοήθειας. Αντιθέτως, στον αγγλοσαξονικό χώρο δεν ποινικοποιείται η αντίστοιχη παράλειψη της *easy rescue*, ενώ μάλιστα κυριαρχεί η θέση ότι τα αλτρουιστικά καθήκοντα είναι ασύμβατα με το ίδιο το πνεύμα του κοινοδικαίου.⁶

Παρά τη θεμελιώδη αυτή αντίθεση, το έργο προσφέρει κοινό έδαφος προβληματισμού. Οι νομικοί της ηπειρωτικής παράδοσης ανευρίσκουν σε αυτό μια συστηματική ανάλυση των λόγων για τους οποίους η ποινικοποίηση της παράλειψης υπηρετήσεως θετικών (αλτρουιστικών) καθηκόντων είναι δικαιολογημένη. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται να φωτιστεί το πνεύμα και η ερμηνεία των σχετικών διατάξεων. Αντιστοίχως, οι νομικοί του αγγλοσαξονικού δικαίου μπορούν να αντλήσουν μια πειστική *de lege ferenda* πρόταση εισαγωγής τέτοιας λογής καθηκόντων στο θετικό τους δίκαιο, δεδομένου ότι η έννοια του αλτρουισμού δεν είναι σε αυτό άγνωστη, αλλά ήδη παρούσα, έστω υπό άλλη μορφή, στο πλαίσιο ρυθμίσεων όπως εκείνες της κατάστασης ανάγκης (*necessity*).

Πέραν όμως των ανωτέρω, βαθύτερος σκοπός των συγγραφέων φαίνεται να είναι η ανάδειξη, μέσω του παραδείγματος της αρχής του αλτρουισμού, μιας κοινής *σημασιολογίας*⁷ του ποινικού δικαίου με αναγωγή στα είδη των καθηκόντων που ενυπάρχουν στους τεθειμένους κανόνες. Υπό το πρίσμα αυτό, ίσως εν τέλει να γεφυρώνεται το φαινομενικό χάσμα μεταξύ του ηπειρωτικού και του αγγλοσαξονικού ποινικού δικαίου.

5. Για την κεντρική θέση που αρμόζει σε αυτό το ερώτημα στη θεωρία του δικαίου, βλ. *Finnis*, *Describing Law Normatively*, σε *Philosophy of Law: Collected Essays*, Τόμος IV, Oxford University Press (2011), κεφ. 1.

6. Πρβλ. τις χαρακτηριστικές θέσεις του *Macaulay*, *Indian Penal Code as originally framed in 1837 with notes by Macaulay*, McLeod, Anderson and Millett, Chennai, Higginbotham and Co (1888), σ. 138 επ.

7. Ως *σημασιολογία* του ποινικού δικαίου γενικώς νοείται η προσέγγιση στο πλαίσιο της οποίας διερευνάται η σημασία του κανόνα δικαίου. Στο εν θέματι έργο, η σημασία των ποινικών κανόνων συνάγεται από το είδος των επιμέρους καθηκόντων τα οποία επιβάλλονται δι' αυτών στους κοινωνούς.

Στο πρώτο κεφάλαιο του έργου οι συγγραφείς επιχειρούν να θέσουν το θεωρητικό υπόβαθρο των αναπτύξεων που ακολουθούν, σκιαγραφώντας τη «γραμματική»⁸ του ποινικού δικαίου στον χώρο του common law, η οποία, παρά τις εμφανείς μεθοδολογικές διαφορές, παρουσιάζει αξιοσημείωτες ομοιότητες με την αντίστοιχη της ηπειρωτικής παράδοσης. Στο πλαίσιο αυτό, διατυπώνουν έξι θεμελιώδεις αρχές, οι οποίες αφορούν: (Α)⁹ την κατ' αρχήν ευθύνη για πράξεις υπό την έννοια της θετικής μορφής συμπεριφοράς, (Β) την κατ' εξαίρεση ευθύνη για παραλείψεις, (C) την άρση του αδίκου επί καταστάσεως ανάγκης, (D) την αξίωση για κατάφαση αιτιώδους συνδέσμου, (Ε) την αρχή της υποκειμενικής ευθύνης (πλήρωση της mens rea) και (F) τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου (πρβλ. την αρχή της νομιμότητας του ηπειρωτικού δικαίου). Από τις έξι αρχές, κρίσιμες για το επιχείρημα που αναπτύσσουν είναι οι δύο πρώτες (Α και Β), καθώς αυτές συναπαρτίζουν –τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως– τον πυρήνα του ποινικού δικαίου ως συστήματος *απαγορευτικών*¹⁰ επιταγών. Ωστόσο, το ποινικό δίκαιο θέτει και ορισμένες *θετικές*¹¹ επιταγές, είτε *ιδιαίτερες* –συνυφασμένες δηλαδή με ιδιαίτερες νομικές υποχρεώσεις που βαρύνουν ορισμένους μόνον κοινωνούς– είτε *γενικές*, οι οποίες απευθύνονται σε όλους τους κοινωνούς του δικαίου. Οι τελευταίες, αν και δεν αποτελούν το συνήθως συμβαίνον, καθόσον συνεπάγονται εντονότερο περιορισμό της ελευθερίας δράσεως, προκύπτει από πλήθος νομοθετικών παραδειγμάτων ότι δεν είναι ούτε σπάνιες ούτε περιθωριακές, αλλά λειτουργούν ως ουσιώδη νομοθετικά εργαλεία. Παρά ταύτα, τα εργαλεία αυτά δεν αξιοποιούνται πλήρως στο αγγλικό δίκαιο, όπου απουσιάζει το αδίκημα περί την παράλειψη προσφοράς βοήθειας (easy rescue) ως γενικού αλτρουιστικού καθήκοντος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, οι συγγραφείς μετατοπίζουν το επίκεντρο της ανάλυσής τους από τη «γραμματική» στη «σημασιολογία» του ποινικού δικαίου ή, με άλλη διατύπωση, στρέφονται από τις *αρχές και τους κανόνες* της ποινικοποίησης στην *σημασία* των συμπεριφορών που ποινικοποιούνται, δηλαδή στο ερώτημα *ποιο είδος καθήκοντος λανθάνει πίσω από το εκάστοτε αδίκημα*. Υπό αυτό το πρίσμα, οι Ashworth και Piña Rochefort επιδιώκουν να διακριβώσουν πότε οι συμπεριφορές αυτές εμπεριέχουν άδικο τέτοιας βαρύτητας ώστε να δικαιολογείται η ποινικοποίησή τους. Στο πλαίσιο αυτό, διακρίνουν ανάμεσα στον «σημασιολογικό πυρήνα» και τη «σημασιολογική περιφέρεια» του ποινικού δικαίου. Στον *μεν πυρήνα* εντάσσονται οι συμπεριφορές που παραβιάζουν είτε τις αρνητικές υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της μη βλάβης –οι οποίες, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται, ανήκουν στην «καρδιά του πυρήνα»– είτε τις

8. Για την έννοια της «γραμματικής» του ποινικού δικαίου ως συνόλου κανόνων και αρχών που διέπουν τη μετέπειτα «γλωσσική εκφορά» του μέσω των θετικών κανόνων βλ. Fletcher, Rethinking Criminal Law, Oxford University Press (2000).

9. Εδώ και παρακάτω η απαρίθμηση γίνεται υπό την μορφή που υιοθετούν οι συγγραφείς του έργου στο πρωτότυπο.

10. Της μορφής «πράξε εν γένει όπως θέλεις, αλλά *μη* σκοτώσεις, *μη* βιάσεις, *μη* κλέψεις κ.λπ.».

11. Της μορφής «πράξε *μόνον έτσι*» (όπως επιτάσσει ο εκάστοτε κανόνας δικαίου στην συγκεκριμένη περίπτωση – λ.χ. πρόσφερε βοήθεια σε περίπτωση κινδύνου).

ιδιαίτερες θετικές υποχρεώσεις. Οι τελευταίες λογίζονται ως υποχρεώσεις «δεύτερης γενιάς», καθώς αναπτύχθηκαν μεταγενέστερα στο πλαίσιο της κοινωνικής εξέλιξης.¹² Ως προς αμφότερες αυτές τις κατηγορίες, υφίσταται ομόφωνη συμφωνία των δύο νομικών παραδόσεων αναφορικά με την ανάγκη ποινικοποίησής τους και, κατ' επέκταση, η συντριπτική πλειονότητα των αδικημάτων του ποινικού δικαίου συνιστά παραβίαση ενός εκ των δύο αυτών καθηκόντων: του γενικού αρνητικού καθήκοντος μη βλάβης ή ενός ιδιαίτερου θετικού καθήκοντος προστασίας εννόμων αγαθών. Αντιθέτως, στη σημασιολογική *περιφέρεια* του ποινικού δικαίου τοποθετούνται οι αποκαλούμενες «αλτρουιστικές υποχρεώσεις», ως γενικά θετικά καθήκοντα προστασίας τρίτων από κινδύνους στη δημιουργία των οποίων ο βαρυνόμενος δεν είχε καμία ανάμειξη. Ο χαρακτηρισμός τους ως «περιφερειακών» οφείλεται στο ότι, ως προς αυτές, δεν υπάρχει ομοφωνία αναφορικά με την νομιμότητα της ποινικοποίησής τους. Οι κυριότεροι προβληματισμοί αφορούν, πρώτον, στη δυσχέρεια χάραξης ορίων μεταξύ δικαίου και ηθικής κατά τον προσδιορισμό τού τι συνιστά οφειλόμενη συμπεριφορά από τους πολίτες· δεύτερον, στον έντονο περιορισμό της ελευθερίας δράσεως του ατόμου μέσω επιτακτικών κανόνων δικαίου· και, τέλος, στη δυσχέρεια εναρμονίσεώς τους με την αρχή της μη βλάβης ως θεμέλιο της ποινικοποίησης.

Από τις μέχρι το σημείο αυτό αναπτύξεις προκύπτει ότι στον πυρήνα του ποινικού δικαίου δεσπόζει η αρχή της μη βλάβης, υπό την έννοια της απαγόρευσης τέλεσης επιβλαβών πράξεων, ενώ μόνον κατ' εξαίρεση γίνεται δεκτή η ποινικοποίηση των παραλείψεων, όταν ο παραλείπων βαρύνεται από ιδιαίτερο καθήκον ενέργειας. Με τον τρόπο αυτό έχει, σχεδόν ασυναίσθητα, παγιωθεί η αντίληψη ότι οι αξιόποινες *ενέργειες* ενέχουν κατ' αρχήν μείζονα κοινωνικοηθική απαξία σε σχέση με τις αξιόποινες *παραλείψεις* και ότι οι αρνητικές υποχρεώσεις παραβιάζονται μόνο δι' ενεργείας, ενώ οι θετικές υποχρεώσεις μόνο διά παραλείψεως. Η παραδοχή αυτή εξηγεί γιατί οι αρνητικές υποχρεώσεις αποτελούν τον κανόνα στο ποινικό δίκαιο, ενώ οι θετικές είτε περιορίζονται σε ειδικές περιπτώσεις (ιδιαίτερα θετικά καθήκοντα) είτε δεν απαντούν καθόλου, όπως συμβαίνει με τη γενική θετική υποχρέωση του *easy rescue* στο κοινodίκαιο. Ωστόσο, οι συγγραφείς του έργου δεν συντάσσονται με την εν λόγω θέση και προβαίνουν στην αποδόμηση της συνήθους ταύτισης μεταξύ πράξεων και αρνητικών καθηκόντων, αφενός, και παραλείψεων και θετικών καθηκόντων, αφετέρου, υποστηρίζοντας ότι ο τρόπος παραβίασης μιας υποχρέωσης (δι' ενεργείας ή διά παραλείψεως) δεν είναι καθοριστικός ούτε για τον προσδιορισμό της φύσης του παραβιαζόμενου καθήκοντος ούτε για την ένταση της ποινικής αποδοκimasίας που επισύρει. Προς επίρρωση της θέσης τους επικαλούνται το εξής παράδειγμα:

12. Εξ ου και ο χαρακτηρισμός τους από τον Dworkin ως «υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συμμετοχή σε κοινότητα» (associative or communal obligations), Law's Empire, Hart Publishing (1998), σ. 195 επ. Παραδείγματα τέτοιων υποχρεώσεων είναι εκείνες που απορρέουν από τον νόμο, σύμβαση, προηγούμενη επικίνδυνη ενέργεια ή διά της ανάληψης ευθύνης.

Ας υποθέσουμε ότι υφίσταται γενικό θετικό καθήκον προσφοράς βοήθειας έναντι προσώπου που βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο ζωής. Ο κολυμβητής X, ενώ βρίσκεται στην θάλασσα, παθαίνει μυϊκή κρίση η οποία πιθανότατα θα τον εμποδίσει να φτάσει στην ακτή, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει να πνιγεί. Ο ψαράς Y βρίσκεται κοντά με το σκάφος του και ψαρεύει.

(α) Περίπτωση 1η: Ο Y ακούει τις εκκλήσεις του X για βοήθεια, ωστόσο τα θαλάσσια ρεύματα παρασύρουν την βάρκα του προς την αντίθετη κατεύθυνση από τον X. Αν ο Y δεν ανακόψει την αντίθετη αυτή κίνηση του σκάφους χρησιμοποιώντας τα κουπιά, ο κολυμβητής δεν θα καταφέρει να τον προσεγγίσει. Ο Y δεν το πράττει (*παράλείπει / αδρανεί*) και ο X πνίγεται.

(β) Περίπτωση 2η: Ο Y βρίσκεται ακινητοποιημένος με το σκάφος του σε ύδατα χωρίς ρεύματα και, βλέποντας ότι ο κολυμβητής X κολυμπά προς το μέρος του για να σωθεί, αρχίζει να κωπηλατεί προς την αντίθετη κατεύθυνση (*ενεργεί*), γνωρίζοντας ότι έτσι θα εμποδίσει τον X να φτάσει στο σκάφος του. Πράγματι, ο X δεν τα καταφέρνει και πνίγεται.

Και στις δύο περιπτώσεις, ο Y παραβιάζει το θετικό καθήκον παροχής βοήθειας, ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο λαμβάνει χώρα η παραβίαση, μέσω *αδράνειας* (1^η περίπτωση) ή μέσω *ενέργειας* διαφορετικής από την οφειλόμενη (2^η περίπτωση), είναι αδιάφορος. Αντιθέτως, το κρίσιμο κριτήριο εντοπίζεται στο διαφορετικό είδος του καθήκοντος –θετικού ή αρνητικού– που βαραίνει τον δράστη, και επί τη βάση αυτής της διάκρισης οι Ashworth και Piña Rochefort προβαίνουν σε κατηγοριοποίηση και ταξινόμηση των διαφόρων ειδών καθηκόντων, αναλόγως της φύσης τους.

Στις επόμενες υποενότητες του κεφαλαίου, καταδεικνύεται ότι τα αλτρουιστικά καθήκοντα δεν είναι ξένα προς το σύστημα του αγγλοσαξονικού ποινικού δικαίου. Τούτο επιτυγχάνεται μέσω της συγκριτικής επισκόπησης ενός ήδη αναγνωρισμένου στο θετικό δίκαιο γενικού *καθήκοντος ανοχής* (*duty of tolerance*) των προσβολών που τελούνται στο πλαίσιο καταστάσεως ανάγκης. Μάλιστα, έχει γίνει δεκτό νομολογιακά ότι οι προσβολές αυτές δύναται να φθάνουν ακόμη και σε ιδιαίτερα βαριές επεμβάσεις, όπως η αφαίρεση της ζωής του προσώπου που βαρύνεται από την αλτρουιστική υποχρέωση ανοχής.¹³ Το ερώτημα που ανακύπτει και παραμένει ανοικτό είναι πώς δικαιολογείται η διακριτή μεταχείριση, αφενός, της υποχρέωσης προσφοράς βοήθειας και, αφετέρου, του καθήκοντος ανοχής σε καταστάσεις ανάγκης, από τη στιγμή που αμφότερα εδράζονται στην ίδια κανονιστική αρχή, εκείνη του αλτρουισμού.

13. Χαρακτηριστικό είναι το αναφερόμενο παράδειγμα της υπόθεσης *Re A*, η οποία αφορούσε στη νομιμότητα της επέμβασης χωρισμού σιαμαίων διδύμων που είχε ως συνέπεια τη θανάτωση του ενός εξ αυτών. Επ' αυτής, κρίθηκε ότι η αφαίρεση της ζωής του ασθενέστερου διδύμου συνιστούσε δικαιολογημένη θυσία, την οποία το ίδιο όφειλε να ανεχθεί λόγω συνδρομής καταστάσεως ανάγκης για τη σωτηρία του ετέρου διδύμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο της μονογραφίας, οι συγγραφείς αναζητούν τα φιλοσοφικά και ιδεολογικά αίτια της άρνησης του κοινοδικαίου να αναγνωρίσει ένα γενικό καθήκον προσφοράς βοήθειας. Η πρώτη, διαισθητικά προβαλλόμενη απάντηση εντοπίζεται στην εμπέδωση στον αγγλοσαξονικό χώρο ενός πνευματικού περιβάλλοντος φιλελεύθερων ιδεών υπό ατομικιστική έννοια, σε αντιδιαστολή προς την κοινωνική διάσταση της ελευθερίας που επικρατεί την ίδια περίοδο (18^{ος}-μέσα 19^{ου} αιώνα) στη Γερμανία και στη Γαλλία. Ωστόσο, η απονομιμοποίηση του αλτρουισμού στην κοινοδικαϊκή νομική σκέψη δεν αποδίδεται αποκλειστικά στον φιλελευθερισμό, αλλά κυρίως σε τρεις φιλοσοφικές θέσεις-ορόσημα. Η πρώτη είναι η αρνητική πρόσληψη της ελευθερίας (negative notion of freedom) που ανάγεται στον Hobbes. Στο έργο του *Λεβιάθαν*, η ελευθερία νοείται πρωτίστως ως *απουσία εξωτερικών παρεμβάσεων*, γεγονός που καθιστά κάθε επιβολή θετικής υποχρέωσης –και ιδίως αλτρουιστικού χαρακτήρα– κανονιστικά ανεπίτρεπτη, ως αδικαιολόγητη επέμβαση στον ατομικό αυτοκαθορισμό. Στο ίδιο εννοιολογικό πλαίσιο εντάσσεται και η κυρίαρχη, πλην όμως αποσπασματική ανάγνωση του έργου του Adam Smith, όπου η έμφαση στο ατομικό συμφέρον και στη λειτουργία της «αόρατης χειρός»¹⁴ υπερίσχυσε της ηθικής διάστασης της «συμπάθειας»¹⁵ –ως τρόπου εξυπηρέτησης του ατομικού συμφέροντος όχι εγωιστικά, αλλά μέσω ηθικών δεσμεύσεων– και της αναγνώρισης περιορισμένων θετικών καθηκόντων έναντι των άλλων. Η κορύφωση της ανάλυσης εντοπίζεται, τέλος, στην πρόσληψη της αρχής της βλάβης του Mill ως γενικής αρχής ποινικοποίησης, η οποία –παρά τις ρητές επιφυλάξεις και εξαιρέσεις που ο ίδιος ο Mill διατυπώνει για περιπτώσεις αδράνειας ενώπιον σοβαρού κινδύνου τρίτων– κατέληξε να λειτουργεί στο κοινοδικαϊκό περιβάλλον ως σχεδόν απόλυτο εμπόδιο για την αναγνώριση γενικών αλτρουιστικών υποχρεώσεων. Οι συγγραφείς δείχνουν πειστικά ότι η εδραίωση αυτής της άρνησης δεν υπήρξε αναγκαία συνέπεια της φιλελεύθερης σκέψης, αλλά προϊόν συγκεκριμένων ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών που επηρέασαν την ερμηνεία των παραπάνω φιλοσοφικών έργων. Αντιθέτως, στον ηπειρωτικό χώρο η εξέλιξη της σκέψης υπήρξε διαφορετική, καθόσον, υπό την καθοριστική επίδραση των θεωριών του Kant, του Hegel και του Feuerbach, αναγνωρίστηκαν αλτρουιστικές υποχρεώσεις.

Στο ιδιαίτερος σημαντικό και πυκνότερο, από άποψη ιδεών και επιχειρημάτων, τέταρτο κεφάλαιο του έργου τους, οι συγγραφείς επιζητούν να θεμελιώσουν συστηματικά τη θέση που είναι δυνατόν να καταλάβει ο αλτρουισμός στο ποινικό δίκαιο, με κεντρικά παραδείγματα το καθήκον προσφοράς βοήθειας (easy rescue) και εκείνο της ανοχής σε καταστάσεις ανάγκης.

14. Η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος υπό συνθήκες ελευθερίας και ανταγωνισμού μπορεί ακουσίως, ως μηχανισμός που κινείται από ένα «αόρατο χέρι», να οδηγήσει στην προαγωγή του συλλογικού συμφέροντος.

15. Η «συμπάθεια» στο έργο του Smith έχει την έννοια της *εύλογης ενσυναίσθησης* που δείχνουν τα άτομα απέναντι στους άλλους. Για τον προσδιορισμό των περιστάσεων στις οποίες αρμόζει η «συμπάθεια» προηγείται αξιολογική κρίση, γεγονός που προσδιάζει στα αλτρουιστικά καθήκοντα, αφού και αυτά επιβάλλονται μόνον σε ορισμένες περιστάσεις (λ.χ. κινδύνου, ανάγκης).

Εκκινούν από τη διατύπωση ενός στενού ορισμού του αλτρουισμού, κατά τρόπο ώστε να διακρίνεται από τα *υπερεπιτακτικά*¹⁶ καθήκοντα (supererogatory conduct), τα οποία είτε ανήκουν στη σφαίρα της ηθικής είτε υπερβαίνουν ακόμη και το ηθικώς επιβεβλημένο, ως πράξεις ηρωισμού¹⁷. Έτσι, οι Ashworth και Piña Rochefort ορίζουν ως αλτρουιστικά μόνον εκείνα τα καθήκοντα που: (1) αποσκοπούν στην ωφέλεια τρίτων ή της κοινότητας, (2) δεν στηρίζονται σε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση και (3) δεν εξυπηρετούν ίδιον συμφέρον του υποχρέου. Περαιτέρω, εξετάζεται το ερώτημα αν τέτοιες υποχρεώσεις θα πρέπει να βαρύνουν αποκλειστικά το κράτος ή δύνανται, υπό προϋποθέσεις, να επιβληθούν και στους πολίτες. Επ' αυτού, οι συγγραφείς καταλήγουν ότι η τοπική εγγύτητα, η χρονική αμεσότητα και η αδυναμία έγκαιρης κρατικής επέμβασης μπορούν να δικαιολογήσουν την επιβολή περιορισμένων αλτρουιστικών καθηκόντων στα άτομα, χωρίς αυτό να ισοδυναμεί με ανεπίτρεπτη μετακύλιση κρατικών ευθυνών.

Εν συνεχεία, δίδεται απάντηση και στις βασικές ενστάσεις που έχουν διατυπωθεί κατά των αλτρουιστικών υποχρεώσεων, με την επισήμανση ότι αυτές δεν αντίκεινται ούτε στην αρχή της βλάβης –καθώς η ποινικοποίηση δεν εξαντλείται σε αυτή– ούτε στις αρχές του φιλελευθερισμού, αφού συνιστούν μονάχα εξαιρετικούς και λειτουργικά αναγκαίους περιορισμούς της ατομικής ελευθερίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται, τέλος, στο ζήτημα των ορίων των αλτρουιστικών υποχρεώσεων, καθώς καθίσταται αντιληπτό ότι τα γενικά θετικά καθήκοντα στερούνται εγγενούς ορίου και απαιτούν αυστηρή κανονιστική οριοθέτηση, μέσω κριτηρίων όπως η ύπαρξη πραγματικής κατάστασης ανάγκης, η συνείδηση του κινδύνου, η εγγύτητα του υποχρέου, η αναλογικότητα της απαιτούμενης θυσίας και η αναλογικότητα των επαπειλούμενων ποινών.

Προς επίρρωση της θέσης τους, οι συγγραφείς προβαίνουν σε δικαιοσυγκριτική ανάλυση των διατάξεων περί προσφοράς βοήθειας (easy rescue) που απαντούν σε διάφορες έννομες τάξεις του ηπειρωτικού δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό, διερευνώνται οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης του καθήκοντος προσφοράς βοήθειας, ιδίως η έννοια της επείγουσας κατάστασης κινδύνου (emergency situation), η συνείδηση του κινδύνου, η εγγύτητα (proximity) και το αναγκαίο μέτρο της αξιούμενης θυσίας για την παροχή βοήθειας. Η τελευταία προϋπόθεση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι Ashworth και Piña Rochefort τάσσονται υπέρ ενός «ευλόγως αναμενόμενου αλτρουισμού» (reasonable altruism) αντί του «ελάχιστου αλτρουισμού» (minimal altruism). Ειδικότερα, προτείνουν ότι το ευλόγως αναμενόμενο μέτρο της απαιτούμενης θυσίας διαφοροποιείται αναλόγως του πλαισίου: στο καθήκον προσφοράς βοήθειας περιορίζεται σε

16. Πρβλ. την ευεργεσία του *Καλού Σαμαρείτη*.

17. Ενδεικτικά αναφέρεται ως παράδειγμα τέτοιας πράξης η θυσία του Maximilian Kolbe, ο οποίος αντάλλαξε τη ζωή του για την σωτηρία ενός άλλου κρατουμένου στο Άουσβιτς.

ελάχιστες ή και μηδενικές επιβαρύνσεις, ενώ, αντιθέτως, στο πλαίσιο της κατάστασης ανάγκης αξιώνονται θυσίες ή ένταση των οποίων μεταβάλλεται αναλόγως του αν πρόκειται για *αμυντική* ή *επιθετική κατάσταση ανάγκης*. Δεδομένου ότι στην πρώτη περίπτωση ο βαρυνόμενος με την υποχρέωση ανοχής αποτελεί την πηγή του κινδύνου –κατά τρόπο που ομοιάζει εν μέρει με την άμυνα, χωρίς όμως να πληρούνται οι προϋποθέσεις της– δικαιολογείται να υποστεί μεγαλύτερη βλάβη σε σύγκριση με τον αμέτοχο τρίτο σε περιπτώσεις επιθετικής κατάστασης ανάγκης.¹⁸ Καταληκτικά, οι συγγραφείς, κρίνοντας ότι το αλτρουιστικό καθήκον δεν αντίκειται ούτε στην αρχή του κράτους δικαίου (rule of law – αγγλοσαξονικό δίκαιο) ούτε στην αρχή της νομιμότητας (ηπειρωτικό δίκαιο), προβαίνουν στη διατύπωση μιας *de lege ferenda* πρότασης για την εισαγωγή του αδικήματος της παράλειψης προσφοράς βοήθειας (easy rescue) και στο κοινοδίκαιο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, οι συγγραφείς απομακρύνονται από τις αλτρουιστικές υποχρεώσεις και εξετάζουν συστηματικά τις λοιπές κατηγορίες θετικών καθηκόντων που αναγνωρίζει το αγγλικό ποινικό δίκαιο, αναδεικνύοντας τις δογματικές ασυνέπειες και τη σοβαρή ανασφάλεια δικαίου που επικρατεί ιδίως στο πεδίο της ανθρωποκτονίας διά παραλείψεως. Αρχικώς, χαρτογραφούνται τέσσερις βασικές κατηγορίες μη αλτρουιστικών (δηλαδή ιδιαίτερων) θετικών υποχρεώσεων: καθήκοντα που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη, υποχρεώσεις που συνάγονται από ρυθμιστικά πλαίσια (λ.χ. διατάξεις [orders] στο πλαίσιο της νομοθεσίας για την ενδοοικογενειακή βία), αδικήματα παράλειψης «νέας γενιάς» –όπως οι υποχρεώσεις αναφοράς, πρόληψης και προστασίας στο πλαίσιο του εταιρικού και του οικονομικού ποινικού δικαίου– και, τέλος, θετικά καθήκοντα που έχουν διαμορφωθεί, κατά κύριο λόγο, νομολογιακά στο κοινοδίκαιο. Ιδίως ως προς τα τελευταία, οι συγγραφείς ασκούν κριτική στο αγγλικό ποινικό δίκαιο, επισημαίνοντας ότι η ποινική ευθύνη για παραλείψεις διαμορφώνεται κυρίως από τη δικαστική και όχι από τη νομοθετική εξουσία, γεγονός που δημιουργεί ασάφεια ασύμβατη με τις απαιτήσεις του κράτους δικαίου. Το πρόβλημα αυτό αναδεικνύεται στο πεδίο της ανθρωποκτονίας διά παραλείψεως, όπου η ιδιαίτερη νομική υποχρέωση προς ενέργεια σπανίως απορρέει από σαφή νομοθετική πρόβλεψη ή από το είδος της σχέσης μεταξύ των εμπλεκόμενων προσώπων, αλλά κατά κανόνα θεμελιώνεται στην έννοια της ανάληψης ευθύνης (assumption of responsibility), της οποίας το περιεχόμενο παραμένει εγγενώς ασαφές και εξαρτημένο από τη δικαστική κρίση, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται η προβλεψιμότητα της ποινικής ευθύνης.

18. Οι συγγραφείς επικαλούνται το χαρακτηριστικό παράδειγμα αμυντικής κατάστασης ανάγκης που θρυλείται ότι ανέκλυσε στην υπόθεση του ναυαγίου του Zeebrugge, όπου επιβάτες, στην προσπάθειά τους να σωθούν από άμεσο κίνδυνο, απώθησαν βίαια συνεπιβάτη τους ο οποίος, έχοντας παραλύσει από τον φόβο, εμπόδιζε τη σκάλα διαφυγής, γεγονός που οδήγησε στον θάνατό του.

Στον επίλογο του βιβλίου τους, οι Ashworth και Piña Rochefort επιχειρούν να προσδιορίσουν τη θέση που καταλαμβάνουν τα αλτρουιστικά καθήκοντα στο ποινικό δίκαιο, προτείνοντας μια ενιαία τυπολογία των ποινικών αδικημάτων επί τη βάσει της σημασιολογίας τους, δηλαδή των επιβαλλόμενων καθηκόντων που ενυπάρχουν σε αυτά. Αφετηρία της σύνθεσης αποτελεί η διάκριση μεταξύ γενικών και ιδιαίτερων, καθώς και μεταξύ αρνητικών και θετικών υποχρεώσεων, οι οποίες οδηγούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες ποινικής ευθύνης: (Α) στο γενικό αρνητικό καθήκον μη βλάβης, (Β) στο γενικό θετικό καθήκον παροχής βοήθειας, (C) στα ιδιαίτερα απαγορευτικά καθήκοντα (τα οποία δεν θεμελιώνουν καθεαυτά το αξιόποino, αλλά οδηγούν σε επίταση της ποινής), και (D) στα ιδιαίτερα θετικά καθήκοντα που θεμελιώνουν ευθύνη διά παραλείψεως. Οι συγγραφείς υπογραμμίζουν ότι καμία δυτική έννομη τάξη δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην αρχή της μη βλάβης, αλλά όλες ενσωματώνουν, έστω περιορισμένα, μορφές αλτρουιστικής επιβάρυνσης, είτε υπό τη μορφή καθηκόντων προσφοράς βοήθειας είτε υπό τη μορφή καθηκόντων ανοχής σε καταστάσεις ανάγκης.

Κατ' επέκταση, διατυπώνουν τη θέση ότι η θεμελιώδης αξίωση του ποινικού δικαίου απέναντι στους πολίτες μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: *διαμόρφωσε ελεύθερα την σφαίρα δράσης σου όπως επιθυμείς, αλλά (1) φρόντισε να μη βλάπτεις τους άλλους μέσω της δράσης σου, και (2), σε επείγουσες καταστάσεις κινδύνου προσάρμοσέ την κατά τρόπο τέτοιο ώστε είτε να παρέχεις αξιμώς βοήθεια είτε να ανέχεσαι προσβολές των δικών σου εννόμων αγαθών προς όφελος του άλλου*. Παράλληλα, οι συγγραφείς φωτίζουν την υφιστάμενη εσωτερική αντίφαση του κοινοδικαίου, το οποίο απορρίπτει ρητώς το καθήκον προσφοράς βοήθειας (easy rescue), αλλά αποδέχεται χωρίς ιδιαίτερη επιφύλαξη την αλτρουιστική λογική της κατάστασης ανάγκης και του καθήκοντος ανοχής, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται εξαιρετικά σοβαρές θυσίες. Τούτων δοθέντων, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η επιβολή αλτρουιστικών υποχρεώσεων μέσω του ποινικού δικαίου δεν είναι κατ' αρχήν ασύμβατη ούτε με τον φιλελευθερισμό ούτε με την αρχή της ultima ratio. Επομένως, πρόκειται για ένα ζήτημα επιλογών της αντεγκληματικής πολιτικής και όχι εγγενούς αδυναμίας νομιμοποίησεως των γενικών (αλτρουιστικών) θετικών υποχρεώσεων.

Συμπερασματικά, η μονογραφία των Ashworth και Piña Rochefort, *Altruism and the Criminal Law*, επιχειρεί κάτι σαφώς πιο φιλόδοξο από αυτό που προδίδει ο τίτλος της: να επανατοποθετήσει το ποινικό δίκαιο απέναντι στο θεμελιώδες υπαρξιακό ερώτημα του θεμιτού μέτρου της ποινικής επέμβασης. Το ερώτημα δεν είναι εάν το ποινικό δίκαιο μπορεί να επιβάλλει αλτρουιστικά καθήκοντα –σε τούτο, τουλάχιστον στο επίπεδο του δέοντος, η απάντηση που δίδεται είναι καταφατική– αλλά πόσο ποινικό δίκαιο είναι αναγκαίο ώστε να προστατεύει αποτελεσματικά τα έννομα αγαθά χωρίς να εκτρέπεται σε εργαλείο υπέρμετρου περιορισμού της ατομικής ελευθερίας. Η ιδιαίτερη αξία της μονογραφίας έγκειται στο ότι οι συγγραφείς δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα των θετικών υποχρεώσεων ως τεχνικό πρόβλημα δογματικής, αλλά ως ουσιαστικό νομοτεχνικό ζήτημα, εγκύπτοντας στη σημασιολογία των κανόνων, στη φιλο-

σοφική και δικαιοκρατική θεμελίωση των θετικών καθηκόντων και στη συγκριτική ανάγνωση των σχετικών ρυθμίσεων στο πλαίσιο του αγγλοσαξονικού και του ηπειρωτικού δικαίου. Μέσα από την ανάλυσή τους αποδεικνύουν ότι το ποινικό δίκαιο δεν αποτελεί ούτε σύστημα ηθικής τελειότητας ούτε ουδέτερο τεχνικό εργαλείο, αλλά μηχανισμό λεπτής ισορροπίας: ισορροπίας ανάμεσα στον προστατευτικό του ρόλο και την εξίσου κρίσιμη αποστολή του να λειτουργεί ως ανάχωμα απέναντι στην κρατική αυθαιρεσία, στο «τρομερό όπλο της ποινής». Υπό το πρίσμα αυτό, η συζήτηση περί αλτρουισμού δεν αφορά μόνον στο καθήκον προσφοράς βοήθειας ή σε εκείνο της ανοχής σε καταστάσεις ανάγκης, αλλά αναδεικνύει τον πυρήνα της ποινικής νομοθέτησης: το ποινικό δίκαιο οφείλει να είναι emphatic παρόν εκεί όπου διακυβεύονται θεμελιώδεις όροι της ανθρώπινης συμβίωσης και, ταυτόχρονα, διακριτικά απόν όπου η επέμβασή του δεν είναι απολύτως αναγκαία. Η συμβολή του βιβλίου των Ashworth και Piña Rochefort συνίσταται ακριβώς στο ότι προσφέρει τα εννοιολογικά εργαλεία για την επίτευξη αυτής της ακριβούς εξισορρόπησης (fine-tuning) του ποινικού δικαίου, καθόσον πρόκειται για ένα έργο που δεν εξαντλείται στην παροχή απαντήσεων, αλλά θέτει με ακρίβεια τα σωστά –και ίσως αναπόφευκτα– ερωτήματα.